

GÖLGELİ DEMOKRASİ¹ ÇAĞININ EKOLOJİK ELEŞTİRİSİ²

ECOLOGICAL CRITIQUE OF THE ERA OF OVERSHADOWED DEMOCRASIES

Funda ÇOBAN

Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, fundacoban50@gmail.com

10.33537/sobild.2021.12.1.6

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 11.10.2020
Kabul edildiği tarih: 16.12.2020
Yayınlanma tarihi: 30.01.2021

Article Info

Date submitted: 11.10.2020
Date accepted: 16.12.2020
Date published: 30.01.2021

Anahtar sözcükler

Liberal demokrasi; Toplumsal ekoloji; Ekolojik kriz; Demokrasi; Temsil krizi.

Keywords

Liberal democracy; Social ecology, Ecological crisis; Democracy; Crisis of representation.

Öz

21. yüzyıl kimi iktisadi, siyasi ve toplumsal krizlere gebe olduğu gibi insanlık ve dünya için çok daha büyük bir tehdit olarak ekolojik krizle de karşı karşıyadır. Bu krizin atlatılması için bilim insanları çeşitli teknik ve uzmanlık gerektiren çalışmalar yapmaktadır. Oysa, krizin kökeni çok daha temelde, politik bir zeminde tartışılmalıdır.

Bu makale bu savdan hareketle, ilk olarak gölgeli olarak nitelendirildiği çağdaş liberal demokrasinin temel dayanaklarını toplumsal ve siyasal yönden eleştirel olarak incelemektedir. Gölge demokrasi kavramının kavramsal ve fonksiyonel bir kriz içinde olduğunu göstermektedir. Bu suretle de çalışma, ekolojik kriz ile gölgeli demokrasi anlayışı arasında ilişkiler kurmaktadır. En nihayetinde çalışma Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji kuramı perspektifinde gölgeli demokrasiden ideal bir demokrasiye geçiş için gerekli anlayış değişimine vurgu yapmaktadır.

Abstract

The 21st century suffers from some economic, political, and social crises as well as the ecological crisis as a much greater threat to humanity and the world. To overcome this crisis, scientists carry out various technical and expert studies. However, the origin of the crisis should be discussed on a much more fundamental basis, on a political basis.

Based on this argument, this article presents a political and social critique about the fundamental pillars of contemporary liberal democracy, which is here called overshadowed democracy. It shows that liberal democracy is in a conceptual and functional crisis. Hence the study makes connections between the ecological crisis and the overshadowed democracy. Ultimately it emphasizes the importance of Murray Bookchin's social ecology theory to propose an understanding which has a theoretical base to make a shift from overshadowed democracies to an ideal democratic form.

¹ Bu isim, Dahl'ın Demokrasi ve Eleştirileri isimli eserinde, liberal demokrasilere yöneltilen eleştirilerin ona gölge düşürdüğü tespitinden esinlenerek konulmuştur. (Dahl, 1993).

² Bu makale, yazarın şu tezinden türetilmiştir: Gölge demokrasi çağının eko-küresel eleştirisi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Giriş

2020 yılının kış aylarında ilk kez Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 salgını kısa sürede tüm dünyayı sarmış, bu nedenle tüm ülkeler toplum sağlığını korumak için çok çeşitli önlemlere başvurmak zorunda kalmıştır. "Evde kal" sloganıyla özetleyebileceğimiz bu önlemler bahsinde insanların uzun süre işlerinden, sosyal ve kültürel çevrelerinden uzak kalmak zorunda olması, içinde bulunduğumuz çağın kendine has tehditleri içinde yer alan salgınlar bahsini sadece bir sağlık sorunu olarak değil, politik, ekonomik ve sosyal alanları içine alan bir mesele olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Zira bilim insanlarının açıklamalarına göre COVID-19, ileriki dönemlerde toplumlarımızı bekleyen diğer olası salgınların habercisi olmanın yanında ekoloji ile ilgili diğer olumsuz gelişmelerin de görünümünden biridir (www.ekolojibirliği.org, 18.05.2020).

İşte bu noktada elinizdeki çalışma, başka sorunlar yanında yaşamları bir bütün olarak tehdit eden böylesi salgınları en az zararla atlatmak ve mümkünse bütünüyle önlemek için, yalnızca tıbbi ve teknik uygulamaların yeterli olmadığı kabulünden hareketle, bu tip sorunların öncelikle doğa ile insan arasında kurduğumuz hiyerarşik ilişkiden beslendiğini, bu sebeple de sorunun her şeyden önce politik bir zemininin olduğu savını takip etmektedir. Bu çerçevede halihazırda insan ile doğa, insan ile insan arasındaki bağları kuvvetlendirecek bir anlayışın bireyselleşmiş ve çıkar maksimizasyonuna dayalı mevcut anlayışlarla yer değiştirmesini sağlayacak ulusal ve uluslararası bir perspektif değişimine ihtiyaç duyulduğu savlanmaktadır.

Söz konusu perspektif değişiminin nasıl bir yön takip edebileceği/etmesi gerektiği noktasındaki açılımlarsa Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji kuramı takip edilerek izlenebilir. Zira Bookchin, çalışmalarında sadece konjonktürel bir sistem eleştirisi değil, doğa ile insan arasında modernleşme ile birlikte kurulan tahakküme dayalı hiyerarşik ilişkinin yol açtığı/açacağı tehditlere dönük önemli uyarılar yapmaktadır. Bookchin'in yaptığı uyarılarsa, *burada gölgeli demokrasi* olarak ifade edilen ve mevcut demokratik yapılanmaların kavramsal ve fonksiyonel bir bunalım içinde oldukları savını ortaya koyan politik krizin merkezine temas etmektedir. Diğer bir ifadeyle *ideal demokrasinin* daha fazla siyasal katılım imkânı, çeşitlilik içinde birlik, derinleştirilmiş özgürlükler gibi hususlarla tanımlandığı yerde, bugünkü demokrasinin piyasadaki rekabet öncelikleri ile şekil alması demokrasilerimizi gölgelendirmekte, bu gölgeli yapının şemsiyesi altında şekillenen bireysel ve toplumsal yaşamlarımızsa atomize bireyler halinde yaşamı körükleyen; bununla kalmayıp doğayı ve insanı topyekün ekolojik felakete doğru götüren bir geleceğin taşlarını döşemektedir. Bu geleceğin küçük bir provası, COVID-19 salgını sırasında gerçekleşmiştir. İktisadi ve siyasi önlemler ne olursa olsun insanların birbirine ihtiyaç duyduğu, izole ve bireysel bir yaşamın ne kadar zor olduğu, dahası dayanışmanın ve birbirini kollamanın ne ölçüde elzem olduğu ortaya çıkmıştır. Zira

salgın göstermiştir ki, tek bir kişinin hasta olması deyim yerindeyse tüm dünyanın hasta olması anlamına gelmektedir.

Tüm bu varsayım ve savları temellendirmek üzere çalışma, iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde demokrasinin bugün gelinen noktada içinden geçtiği çelişki ve bunalımlar serimlenecektir. İkinci bölümdeyse, Bookchin perspektifinde toplumsal ekoloji perspektifi açıklanacak, bunun günümüz liberal anlayışının bunalımını aşmada ortaya koyduğu çözüm önerileri tartışılacaktır. Böylece bahsettiğimiz doğa-insan ilişkisinin yol açtığı tehditlerin temelinde bütünüyle politik olduğu ortaya konacak ve Bookchin'in önerileri dikkatlere sunulacaktır.

Gölgeli Demokrasi Çağının Eleştirisi

Demokrasi fikri, bilindiği üzere kökleri Antik Yunan'a götürülen ve tarih içinde çeşitli mücadeleler sonunda farklı formlar almakla birlikte eşitlik ve özgürlük nosyonlarına dayanan bir yönetim şeklidir. Demokrasilerin tarih içinde aldığı biçimler de bu iki nosyondan hangisine ağırlık verildiği, dahası bunların içinin nasıl doldurulduğu sorularıyla bağıntılı olarak şekillenmiştir. Ne var ki Touraine'in altını çizdiği gibi (2000, s.109) "*demokrasi, bir düşünceden çok bir çalışmadır.*" Bir fikir kategorisi olmaktan ziyade bir eyleme tarzı; birliktelik idealidir. Bir tanımlamayla sınırlandırılmayacağı oranda toplumun üyelerinin birlikte vücuda getireceği bir kültür ve yaşam şeklidir. Diğer bir ifadeyle demokrasi, yalnızca kurumsal mekanizmalar ile sınırları çizilmiş hukuki bir siyasal yapılanma değil, bu hukuki sınırlar dâhilinde her daim farklılıkların kamusal yaşama katılımını öngören özel bir toplumsal etkileşim halidir. Ne var ki, demokrasi üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki bugün "*demokrat söylem ile somut gerçeklik arasında giderek büyüyen bir uçurumun varlığı inkâr edilemez boyutlara ulaşmıştır*" (Lindbom, 1998, s.9). Bu yüzden başında liberal sıfatıyla demokrasi, bir fikir olarak küresel ölçekte kazandığı saygınlığa rağmen mevcut kurumları ve işleyişiyle çok çeşitli kesimlerden gelen eleştirilere maruz kalmaktadır. Pek çok yayında "*demokrasinin bunalımından*" söz edilirken, bu bunalımın aşılması için çeşitli siyasal reçeteler öne sürülmektedir. İzleyen alt-bölümler bu "*bunalım*" analizlerine ilişkin genel bir perspektif sunmakta ve bunu bir anlayış değişliğini öngören yaşamlarımızın kronik bir sonucu olarak okumaktadır.

Liberal Demokraside Kavramsal Bunalım

Seçimler ve siyasal rejimin niteliği gibi teknik özellikler bir yana düşünsel kökleri itibarıyla liberal demokrasi her şeyden önce "*kendine yeten*" birey fikrine yaslanır. Bunun söylemsel anlamı, insanın doğaya ve diğer insanlara asgari düzeyde gereksinim duyduğudur. Bu çerçevede kendine yeterlilik nosyonu bu yeterliliğin bir uzanımı olarak çıkarımı maksimize etmeye çalışan bencil ve çatışmacı *insan doğası* fikri ile bütünleşmektedir. Öte yandan liberal demokrasinin bugün kabul ettiği haliyle "*bağımsızlık, mahremiyet,*

kapasite, fırsat, iktidar” (Sartori,1971, s.329) ilkelere yaslanan özgürlük anlayışı, negatif ve pozitif haklar manzumeleriyle birleştiğinde metaların piyasa içinde rekabetçi bir şekilde serbest dolaşımını öngörür gibi insanların da dolaşımını öngörmektedir. Bu sayede özgürlük bilhassa satın alım serbestisiyle, eşitlik toplumsal adaletsizlikler gözetilmeksizin uygulanan bir eşitlikle; adalet, farklılıkların yok sayılmasıyla yer değiştirmekte, demokratik geleneğin en temel özelliği olan katılım belirli aralıklarla sandık başına gitmeye ya da çeşitli elektronik aletlerle oy kullanmaya indirgenmektedir. Bu kapsamda *araçsal aklın* (Horkheimer, 1998) bir uzantısı olarak liberal demokrasi Tocqueville’in öngördüğü haliyle, *pazar lehine* “yumuşak bir despotluk” kurmuş olmaktadır. Nitekim Tocqueville’e göre yumuşak despotluk, toplumda eşitliğe doğru gidişle birlikte insanlar arası ilişkilerin azalacağı, sanayileşme ile ortaya çıkan bürokratlaşma sürecinin ve milliyetçilik hareketinin bütün iktidarı devleşen devlette toplayacağı, küçük otorite merkezlerinin ortadan kalkacağı bir demokrasi biçimidir (Yılmaz, 2000, s.171). Tocqueville tespitinde haklı görünmektedir; zira iktidarın devleşen devlette olduğu büyük bir süreçten geçilmiştir. Bugün itibarıyla de iktidarın önemli bir kısmının hala ulus-devletlerde olduğunu söylemek yerindedir; ancak bu iktidar önemli oranlarda ekonomiye hâkim ulusal ve çok-uluslu şirketlerle paylaşılmaktadır. Yöneticiler, bütün elit teorilerinde (Arslan, 2010) olduğu gibi iktidarı elinde bulunduran ve çoğunluğu yöneten bir grup olarak ele alınırsa, modern kapitalist toplumlarda egemen azınlığın iş adamlarını, büyük ekonomik teşebbüslerin belli başlı sahiplerini içine aldığı söylenebilir (Dahl, 1993, s.342; Schmitt, 1985, ss.49-50; Crouch, 2004, s.3). Bununla birlikte iktidarın egemen güç odakları arasında paylaşılması yalnızca demokratik ilkelere zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda demokratik ilkelerin özünü boşaltmaktadır. Örneğin siyasetin yalnızca ekonominin yürüncesinde, profesyonel politikacılar eliyle yürütülüyor olması, demokrasinin öncül ilkesi “katılımın” altını oymakta, yurttaşlık nosyonunun içeriğini boşaltmaktadır. Bu kapsamda siyasal katılım, yalnızca seçim dönemlerine endeksli, önemli oranda yazılı ve görsel ikna yöntemleriyle manipüle edilen bir süreç olarak kalmaktadır. Bu aşamada özne, uyarılardan (siyasetçilerden) gelen sinyallere göre hareket eden pasif bir konuma itilmiş olmaktadır (Crouch, 2004, s.3). Crouch’un post-demokrasi adını verdiği bu model, demokrasinin *saf biçimiyle* tam bir tezat halindedir. Zira ideal demokrasinin kökenleri tam da yurttaşların aktif katılımına ve siyasette söz sahibi olabilmelerine dayanmaktadır.

Öte yandan liberal ekonomik düzenin gelir eşitsizliklerini artırıcı özelliği, gelir düzeyi düşük kişilerin siyasal katılımını engelleyen bir faktör olarak saf demokratik ilkelere ikinci bir darbe indirmektedir (Dahl, 2001, s.181). Nitekim Verba, Nie ve Kim (1971 akt. Powel, 1990, s.152). Yedi ülkeyi inceledikleri çalışmalarında siyasal etkinliğin birçok çeşidinde vatandaşların sahip olduğu bireysel, sosyal ve ekonomik kaynakların önemli kolaylaştırıcılar olduğunu tespit etmişlerdir

Demokrasinin katılım ilkesi, bu anlamda söz konusu kaynakların etkin bir şekilde özne tarafından kullanılabilmesiyle hayata geçirebilecek bir fenomendir. Diğer bir ifadeyle “*siyaseten özneyi ilgilendiren her erksele kararın ilke olarak özgür ve eşit yurttaşların uygun kamusal müzakere süreçlerine açık olması demokratik kurumlardaki meşruiyeti sağlıyorsa*” (Benhabib, 1999, s.105), bu meşruiyeti besleyen kaynaklara her öznenin eşit ve özgür olarak ulaşabilmesi gerekmektedir. Liberal ideoloji bu aşamada bir paradoksla karşı karşıya kalmaktadır. Zira eşitsizlikleri dengelemek için ya devlet müdahalesi artırılmakta ya da demokratik idealleri baltalayan eşitsizliklere izin verilmektedir. Batı demokrasilerinde *refah devleti* yaklaşımı çerçevesinde ilkinde gidilmiş ve kimi konularda devletin müdahale etmesi yerinde görülmüştür. Bununla birlikte devletin fonksiyonlarının giderek artması ve bürokrasinin yaygınlaşması, bir yanda özgürlükleri kısıtlamış bir yanda da siyasetle yurttaş arasındaki bağları koparmıştır. Nitekim “bir devlet teorik olarak ne kadar karmaşık olursa halka o kadar yabancıdır; bunun sonucu olarak o devlet kitlelerin çıkarlarından, denetiminden ve öz yönetimden fersah fersah uzaklaşır.” Demokrasi gelişimini tamamladığı ölçüde devlet küçülür (Abensour, 2002, s.31). Dolayısıyla devletin bürokratik büyümesiyle demokratik idealden de kopulduğunu söylemek zor olmayacaktır.

Bu aşamada akla gelebilecek en önemli sorulardan biri liberal ekonomiyle demokrasi arasında pozitif bir korelasyon olup olmadığıdır. Diğer bir ifadeyle ekonomik liberalizmin, olası en mümkün haliyle demokrasinin gerçekleşmesi için zorunlu bir koşul olup olmadığı sorgulanmalıdır.

Demokrasi ile kalkınma arasında bir bağlantı olup olmadığına ilişkin ampirik verilere dayanan ve Hadenius tarafından yapılan bir çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır (1992 akt. Safty, 2003, ss.111-112):

- (1) Yaygın kanaatin aksine gelir dağılımı ile demokrasinin varlığı ya da yokluğu arasında pozitif bir bağlantı yoktur,
- (2) Okur yazarlık oranları ve yaygın eğitimin derecesi, o toplumun demokrasi kültürünü etkileyen önemli faktörlerdir.
- (3) Üçüncü dünya ülkelerinde sosyo-ekonomik gelişim düzeyleri arasındaki farklılıklar, demokrasi kültürünü hayati derecede belirleyen unsurlar değildir.
- (4) Herhangi bir üçüncü dünya devletinin ülkesel anlamda en önemli ticaret ortağının yönetim şekli söz konusu ülkedeki yönetim tarzını belirlemede başat bir rol oynamaktadır.
- (5) Yaygın kanaatin aksine, dini inançlarla ülkedeki demokratik gelenek arasında pozitif bir korelasyon bulunmamaktadır.
- (6) Az gelişmiş demokrasilerde askeri harcamalara, diğer demokrasilere göre çok daha fazla kaynak ayrılmaktadır.

Sonuçlardan birincisi ve üçüncüsü ekonomik liberalizmle demokrasi arasında doğrudan pozitif bir bağlantı kuran görüşler açısından, dördüncüsü özellikle gölgeli demokrasinin dünya genelinde yaygınlaşmasını

anlamlandırmak açısından son derece anlamlıdır. Nitekim çalışmanın gösterdiği üzere iktisadi refah, paralel olarak demokrasiyi güçlendirmemektedir. Öte yandan tarihi deneyimler de demokrasinin varlığı için liberalizmin bir ön koşul olduğu fikrini yadsımaktadır. Örneğin ne demokrasinin ilk modellerinin görüldüğü organik toplumlarda ne de “Atina polisinde, Fenikelilerde ve Mısırlılarda” ekonomik sistem liberaldir (Safty, 2003, s.31). Aynı şekilde sivil toplum ve liberal demokrasi birlikte yol almak zorunda olmadığı gibi sivil toplumun doğuşunu da Batılılaşma ya da demokratik kapitalizmin yayılışıyla aynı kefeye koymak gerekmemektedir (Groy, 2004, s.223). Ayrıca demokrasiye tarımsal bir ekonomik çerçeve içinde ulaşan Danimarka, Norveç, İsviçre gibi ülkeler de mevcuttur (Lipson,1984, s.201). Anglo-Saxon ülkelerde ise durum tersine bir hal almıştır. Batı dünyasına demokrasiden önce sermayeye, rekabete ve piyasaya dayanan bir toplum ve siyaset yerleşmiştir (Machperson, 1984, s.39). Örneğin Büyük Britanya öncelikle liberaldir; bu ülkede demokrasinin gelişmesi liberal piyasa ekonomisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere’de tüm erkek yetişkinleri içine alacak şekilde oy kullanma hakkının genişlemesi 1832 ve 1837’de yapılan seçim reformlarına dayanmaktadır. Oy hakkının tüm yetişkinleri içine alacak şekilde genişletilmesi ise ancak 20. yüzyılda mümkün olmuştur. Demokratik taleplerin karşılanması da yönetici sınıfın demokrasiyi bir ideal olarak görüp bunu tabana yaymak istemesinden ziyade, halk tabanlı demokratik isteklere cevap vererek sistemin bir krizle karşı karşıya kalmasını önlemektir. Bu haliyle Britanya örneği -aralarındaki farklar saklı tutulmak koşuluyla- hemen hemen tüm Batı Avrupa devletlerine genellenebilir. Özetle ifade edilirse, demokratikleşen liberal devlet olmuştur. Ayrıca süreç içinde liberal devletin demokratikleşmesi gibi, tersinir bir etkiyle demokrasinin liberalleşmesi, bu iki kavramı birbirinin kaçınılmaz sonucuymuş gibi göstermektedir. Özellikle Fukuyama’nın (1999) “tarihi liberal demokrasilerde sonlandırması ve diğer yönetim biçimlerinin bu sona doğru ilerlemeler ya da ondan sapmalar olarak kabul etmesi” böylesi bir anlayış örneğidir.

Öte yandan *sanayi sonrası toplumlarda* hemen her alan gibi siyaset de rakip fikirlerin çarpıştığı ve güçlü olanın kazandığı bir arena olarak sunulmaktadır. “Siyasetin fikirlerin ayrıldığı ve bağdaştığı, gerçeğin değil barışın arandığı bir sohbet olması fikri neredeyse kaybolmuştur ve bunların yerini bütün siyasal iddia ve çatışmaların haklar jargonunda biçimlendiği meşruiyetçi bir model almıştır.” (Groy, 2004, s.54). Bu model modern devletin gelişimiyle paralel bir tarihsel çizgide, insanlar arasındaki toplumsal iş birliği ve dayanışma dürtülerini çıkar çatışmaları zemininde erozyona uğratmakta, iş dünyasının kar maksimizasyonu ereğini sivil alana eklemektedir. Böylece modern demokratik devleti seleflerinden ayıran özelliği -uyum yerine siyasal çatışma- daha da belirginleşmektedir (Dahl, 1993, s.23). Devletin ortaya çıkışını insanlar arasında barış ve güvenin tesis edilmesi için kimi hakların üstün bir otoriteye devredilmesi olarak açıklayan sözleşmecî kuramlar da bu

perspektiften bakıldığında yanılmış görünmektedir. Zira modern devlet kuramı, liberal tezlerle birleştiğinde kendisine atfedildiği şekliyle barış ve güvenlik ortamını tesis ederek onu bütünüleştirmek şöyle dursun, dünya savaşlarını körüklemiştir. Diğer bir ifadeyle “*modern devlet, bizi, evrensel yurtçuluk ortamından ya da herkesin herkese karşı savaştığı koşullardan sivil toplumun barış ortamına taşımaya ilişkin görevini başaramamıştır*” (Groy, 2004, s.14).

Gölgeli demokrasilerde yukarıda ifade edilen niteliklerin bir diğer sonucu ahlaki ölçütün siyasal yaşamdan uzaklaştırılmış olması, politik eylemin saf haliyle bir yarar kombinasyonu çerçevesinde değerlendirilmesidir. Liberalizm ile demokrasi birleşip, faydayı en çoklaştırma ilkesi benimsendiğinde, etik söylem siyasetin dışına itmiş olmaktadır. Zira “en çoklaştırma ilkesi” amaçlara giden yolda araçların sorgulanmasını gereksizleştirmektedir. “*Farklı insanların farklı şeylerden sağladıkları doyum ve faydaları cetvel üzerinde nasıl karşılaştırılacağını açıklayamayan ve piyasanın yalnızca satın alma gücüne sahip olduğumuz doyumlara en çoklaştırabileceğini yoksayan liberal düşünce*” (Machperson,1984, s.73) doyumunu da yalnızca maddeler diyarına indirgemektedir. Bu tavır, demokratik politikayı normatif boyutundan ayrılarak onun tamamen araççı bir noktadan tasavvur edilmesine neden olmuştur (Mouffe, 2000, s.87). *Araçsal aklın* (Horkheimer, 1998) bu tezahürü, demokratik söyleme ait bir takım temellerin de altını oymaktadır. Bunun başında yurttaşlık bilincinin yok olması gelmektedir. Önsel olarak “*kamusal sorunlarda yalnızca kendi çıkarlarının peşinden gitmeyerek daima ortak iyiyi amaçlayan kimse*” (Dahl,1993, s.17) olarak tanımlayabileceğimiz yurttaş kavramı içeriği itibarıyla hem siyasetin ahlaki unsurlarına hem de demokrasinin öncüllerine gönderme yapmaktadır. Ne var ki gölgeli demokrasilerde yurttaşlık kurumu gücünü büyük oranda kaybetmiştir. Mouffe’un tespitiyle (2000, s.100),

Mevcut demokrasi teorisinin yurttaşlık sorununun üstesinden gelmedeki başarısızlığı, bireyleri toplumdaki önce gelen, doğal hakların hamili veya faydayı azamileştiren failer ya da rasyonel özneler olarak gören bir özne anlayışıyla hareket etmesinin sonucudur. Bütün hallerde onlar, toplumsal ilişkilerden ve iktidar ilişkilerinden dil, kültür ve failiği olanaklı kılan tüm pratikler takımından soyutlanırlar.

Gölgeli demokrasilerde yurttaşlığın yerini alan şekliyle bireycilik *demokratik idealden* uzaklaştırılmış olduğunun bir başka göstergesidir. Zira bireyin savunduğu şey, içinde yaşadığı demokratik toplum değil saf çıkarlarıdır (Touraine, 2000, s.29). Öncelik bir aradalığa değil tek başınalığa verilmektedir. Ancak liberal görüşü savunanlar dahi, rekabetin aşırı arttığı bir ortamda sistemin tıkanacağını kabul etmekte; çözüm olarak bencil çıkarları peşinde koşan insanlar arasında zamanla oluşan güven ve istikrarın bireyleri orta yolda birleştireceği inancını taşımaktadırlar (Barry,1998, s.49-56). Oysa ahlaki temelleri yoksanmamış *ideal bir*

demokraside eşitliği, özgürlüğü, farklılıkların korunarak çeşitlilik içinde bir arada yaşamayı garanti altına alan şey *demokratik topluma* olan inanç ve bunu besleyecek olan değerlerdir. Bir haklar kümesi olan gölgeli demokrasi ile bir değerler sistemi olan ideal demokrasi arasındaki kavşak noktalardan biri de budur. Habermas'ın ifadesiyle (1999, s.39-40) “*Bir yasal düzeni ayakta tutan şey olarak her durumda hangi bireylerin hangi haklara sahip olduğunu belirlemeyi olanaklı kılan liberal görüş ile, yurttaşların geleceklerini belirleme praksi anlamında siyasetin paradigmasını piyasa yerine normatif formundan ayrılmamış diyalog olarak gören ideal demokrasi*” bu çerçeveden bakıldığında, *demokrasi* sözcüğünü paylaşmalarının ötesinde hiçbir ortak noktada kesişmemektedirler. Bu noktada konulması gereken rezerv, topluma yapılan vurgu içinde öznenin öneminin yadsınamayacağı yolundadır. Nitekim özne ile toplumu birbirinden tamamen ayrı kategoriler şeklinde sınıflandıran düalist bakış açısından farklı olarak iki düzey arasındaki ilişkinin birbirini yok saymalarına imkân vermeyecek kadar güçlü bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde var olduğu gerçeği, ne özneye ne de topluma öncelikli bir önem atfetmemek gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Societas'ın ufukta belirmesi civitas'ı yararsız ve geçersiz kılmaz; tam tersine societas'ın ortaya çıkması, civitas'a ulaşıldığında mümkündür ancak. Başka bir ifadeyle insan “animalis socialis” olduğu için kendine bir anayasa edinmez; kendine anayasa edindiği için, yani bir “zoon politikon” olduğu içindir ki gerçekten toplumsallaşmış insan olduğu ortaya çıkar (Abensour, 2002, s.97).

Gölgeli demokrasilerin kavramsal bunalımının alt yapısını oluşturan bir diğer faktör siyasetin özüne ilişkin çerçeveyici yaklaşımdır. Yukarıda ifade edilen boyutlarıyla siyasetin etik formundan çıkarılmasının bir sonucu olarak politika yalnızca iktidara talip olanlar arasındaki bir mücadeleye ya da iktidar sahipleri üzerinde baskı yaratacak güçler oluşturma etkinliğine indirgenmektedir.

Çağdaş demokrasinin sorunu, genellikle iddia edildiği gibi eski demokrasi anlayışının modern siyasal toplumların boyutu ve ölçeğiyle bağdaşmaz olması değildir. Daha çok aktör olarak yurttaşı ve oyun sahnesi olarak siyaseti esas alan herhangi bir demokrasi anlayışının, devleti siyasal sabit merkez sayan modern tercihle ve buna bağlı olarak siyaseti tek bir başat hedef, devlet aygıtını kontrol anlayışla bağdaşmamasıdır (Wolin, 1999, s.68).

Özgürlüğü oluşturan ve onu gerçekleştiren bir araç olarak siyaset, yalnızca profesyonellerin gerçekleştirdiği bir etkinlik olmaktan çıkarılarak toplumsal bağlamı içinde yeniden düşünülme durumundadır. Oysa politika, gölgeli demokrasilerdeki anlamıyla vatandaşların hukuksal eşitliği çerçevesinde her türlü farklılığa karşı kayıtsız kalınması yoluyla bir uzmanlar grubunun eline teslim edilmektedir. Ekonomi piyasasında gerçekleşen duruma benzer bir şekilde, belli

aktörler rekabetçi politik sistemden faydalanmakta ve siyaseti tekelleştirmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da bir kitle demokrasisi ortaya çıkmakta ve yönetim giderek büyümekte, toplum üzerindeki denetim artmaktadır (Groy, 2004, s.27). Bununla birlikte ideal bir demokrasinin öncelediği *moment*, kültürel bir değer olarak farklılığı öne çıkartıp, olumlu bir toplumsal yarar olarak çeşitliliği ve çeşitliliğin temsilini teşvik ederek (Gould,1999, s.261) siyaseti toplumsal yaşamın katmanlarına yaymasıdır. Bu en açık anlamıyla yurttaşlığın yeniden inşası için de olmazsa olmaz bir koşuldur. Zira demokratik kuram zenginliğini içindeki farklılıklardan, renklerden almaktadır. Farklılıkların çoğalmasının siyasal bütünlüğü yok edeceği ve aşırı çatışmaya yol açacağı fikri ise (Schmitt, 1985) ideal bir demokratik toplumda katılıma dayanan tartışma ve fikir alışverişlerinin varlık nedeninin, tam da bu zorlukların üstesinden gelmek olduğunun üzerinden atlamaktadır. Diğer bir ifadeyle ideal demokrasinin gücü, farklılıkları çatışma düzeyine varmadan angaje edebilmesinden ve kendini sürekli dönüştürebilmesinden gelmektedir. Bu anlamıyla ideal demokrasi, sürekli bir yapı-bozum ve yeniden-yapım sürecidir (Mouffe, 2000, s.64).

Gölgeli demokrasilerde kavramsal bunalıma yol açan argümanları buraya kadar ifade edilenler çerçevesinde dört aşamada sınıflandırmak mümkündür: Bunlardan ilki liberal demokrasinin aşırı bireyci tutumu, ikincisi, ilk tutumun bir sonucu olarak siyasetin normatif boyutundan ayrıştırılması, üçüncüsü öznenin sadece doğal haklar doktrini içinde pasif bir konuma itilerek yurttaşlık kavramının erozyona uğratılması, dördüncüsü ise siyasetin tekelleştirilerek demokrasinin farklılık ve çeşitlilikten beslenen doğasının altının oyulmasıdır. Bu dört aşamanın bir aradalığının bir sonucu olarak devlet - liberal görüşün istemleriyle de tezat oluşturacak şekilde-kontrol edilemez ölçüde büyümektedir.

Fonksiyonel Bunalım

Modern demokrasileri karakterize eden en önemli özelliklerden biri seçimle işbaşına gelen temsilciler eliyle halkın kendi kendini yönetiyor olduğu kabulüdür. Dolayısıyla modern ve büyük devletlerde demokrasi sözcüğü ile anlatılmak istenen şey genellikle temsile dayanan demokrasidir (Lijphart, 1990, s.11). Demokrasinin ilksel prensibi olan *demosun* yönetimi ideali, özellikle yönetim ölçeğindeki büyümeler, yönetim işlerinin karmaşıklaşması ve nüfus artışının doğrudan katılımı imkansızlaştırması neticesinde seçimle işbaşına gelen temsilciler eline verilmiş, böylece siyasette halkın söz sahibi olmasının ara bir formülü oluşturulmaya çalışılmıştır. Temsil usulü ile katılım yönteminin ana karakteristiklerini -tarihi gelişimlerini bir tarafa bırakacak olursak- şu şekilde özetlemek mümkündür (Powel, 1990, s.90):

- (1) Hükümetin meşruluğu vatandaşların isteklerini temsil ettiği iddialarına dayanır, (2) Pazarlığı meşrulaştıran örgütlü, yarışmacı siyasal seçimlerdir, (3) Yetişkinlerin çoğu seçmen veya seçilen olarak seçim sürecine katılabilmektedir, (4)

Vatandaşların oyları gizlidir; zorlama yoktur, (5) Vatandaş sözleşme yapma, basın özgürlüğü, dernek kurma ve örgütlenme temel özgürlüklerine sahiptir.

Burada seçimlerle yalnızca bir kesimin değil, vatandaşlık bağıyla ülkeye bağlı herkesin temsil edilmesi önemli bir noktadır. J. S. Mill bu temsilin meşruiyetini “*halkın onu istemesi, korunması için gerekli olanları yapmaya istekli, yetenekli olması ve sistemin onlara yüklediği ödevleri yerine getirmeye istekli ve yetenekli olması*” (1958 Mill akt. Tunçay, 1986, s.81) şartlarına bağlamaktadır. Ne var ki meşruiyetin sağlanmasında hem bu koşulların sağlanmasının güçlüğü, hem de siyasette temsilin öznenin fikirlerini ifade etmede ne derece etkili olduğu tartışmalar yaratmaktadır. Zira bir öznenin diğerinin fikirlerine vekâlet etmesi düşünme eyleminin özü itibarıyla imkânsızdır. Temsil olunan fikir, temsilci tarafından her daim yeniden kurulur (*representation*). Üstelik demokrasilerde her bireyin kendisi için en iyisini tayin edecek yetkinliğe sahip olduğu varsayıldığına göre temsilcinin nasıl olup da kişinin “en iyisini” savunabileceği sorusunu yanıtlamak güçtür. Mutlak bir vekâletin imkânsızlığı bir tarafa, siyasetin karmaşık dünyasında meydana gelen çarpışmalar da araya girdiğinde temsil sistemi, *demosun* sözcülüğünden çok bir azınlığın yönetimi haline gelmektedir. Seçimlerse bu azınlık yönetiminin meşruiyetini *demosa* hukuki olarak kabul ettirmesi için gerekli bir vizeden ibaret görülmektedir. Bu düşünceyi J.J. Rousseau (2005) şöyle ifade etmektedir:

İngiliz halkı özgür olduğunu sanıyor. Kendini müthiş kandırıyor. Sadece parlamentonun üyelerini seçerken özgürdür. Bu üyeler seçilir seçilmez, halk yeniden köle olur; başka bir şey değil.

Rousseau'nun 1762'de yazdığı bu satırlar geçerliliğinden fazla bir şey yitirmemiştir. Tek bir farkla: Demokrasilerin sayısı küresel ölçekte çok daha artmış, demokrasi yalnızca İngiltere ya da ABD gibi ülkelerin yönetim sistemini tarif eden bir sözcük olmaktan çıkmıştır. Aradan geçen yaklaşık 250 yılda hükümet biçimleri ve seçim sistemleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, temsilin bahsedilen özü aynen kalmıştır. Temsil heyetinin başındaki kişi ise adeta bir kral gibidir. Duverger'nin ifadesiyle (1986, s.11) “*veraset yolu ile kral olanların yerini seçim yolundan gelen krallar almaktadır.*” Bu seçilenler, birer kral gibidir zira adı ister devlet başkanı, ister başbakan ister şansölye olsun hükümetin başındaki kişiler son derece geniş yetkilerle donatılmıştır. Halkın beğenmediği yöneticileri görevden indirme yetkisi ortalama 4-5 yılda bir yapılan seçimler

sayesinde bulunmaktadır; ancak bu durum, çok büyük yetkilerin küçük bir yönetici grubun elinde olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Örneğin başkanlık sisteminin geçerli olduğu ABD'de Kongre üyelerinin başkanın çalışma arkadaşı olması ve sadece onun kararlarını uygulamakla görevli bulunmaları başkanın cumhuriyetçi kral niteliğini kuvvetlendirmektedir (Duverger, 1986, s.16). Aynı şekilde parlamenter sistemlerde hükümet üyelerinin başbakanla genellikle aynı partiden olmaları, başbakanı neredeyse bir kral seviyesine çıkarmaktadır.¹ Zira genellikle seçimlerde çoğunluğun oyunu almış siyasi partinin başkanı olarak göreve getirilmiş başbakan, altındaki üyeler ve temsilciler üzerinde önemli bir otoriteye sahiptir. Özellikle disiplinli parti yapılarında parti başkanının belirlediği siyasete muhalefet etmek hayli zorlaşmaktadır. Örneğini ABD'den verebileceğimiz gevşek yapılı parti sistemlerinde ise seçimlerde çoğunluğu elde eden iki parti arasında - Demokrat ve Cumhuriyetçi Parti- siyaseten kırılma noktası oluşturacak kadar bir farklılık olmadığından muhalif bir sesin parti değiştirmesi anlamlı bir politik eylem olmaktan çıkmaktadır. Dolayısıyla başbakan ya da devlet başkanının iktidarını sarsmak mümkünse de kolay değildir. Öte yandan 4-5 yıl aralarla yapılan seçimler; halkın unutmaya yeteneğinin sınırsızlığı, propagandaya çok çabuk kanması ve demagojiye son derece açık olması nedeniyle yöneticileri denetlemenin bir yöntemi olarak seçimleri görelî olarak yararsız kılmaktadır (Duverger, 1986, s.46).

Hükümet sistemlerinin sözü edilen yapısı aynı zamanda güçler ayrılığı prensibinin de özünü değiştirmektedir. Nitekim özellikle iki kutuplu parlamenter sistemlerde meclis çoğunluğunun iktidar partisinin elinde olması yasamanın, yürütmeden ayrı hareket etmesini son derece kısıtlamaktadır. Milletvekilleri genellikle, yürütmenin yasalaşmasına karar verdiği kanunlara onay vermekle yetinmektedir. Avrupa çoğunluk rejimlerinde parlamentonun kabul ettiği tasarıların onda dokuzu hükümet önerileridir (Duverger, 1986, s.95). Churchill “*seçimle iş başına gelen meclisler giderek daha fazla demokrasi görüntüsünü kurtarmak için serbestçe sorunları tartışan, eleştirileri dile getiren; fakat en sonunda bir oldubittiyile karşı karşıya gelince hükümetin politikası omuzlarına yüklenen basit bir kalem odası haline gelmiştir*” (akt. Claude, 1974, s.144) derken buradaki tabirle gölgeli demokrasilerin bu özelliğine dikkat çekmektedir. Başkanlık sistemlerinde ise yasama ile yürütmenin ayrı ayrı yapılan seçimler sonucunda belirlenmesine rağmen, güçler ayrılığı konusunda parlamenter sistemden fazlaca farklılaşmamaktadır. ABD'de yürütmenin başı olan başkanın seçimi ile yasama meclisini oluşturacak seçimlerin ayrı yapılmasının nedeni, güçler ayrılığını

¹ Parlamenter bir rejimin cumhuriyetçi monarşi biçimini alması için siyasal parti sayısının ikiye inmesi ya da oturmuş iki koalisyon çevresinde birleşmesi ve iki partinin veya iki koalisyonun parlamentoda sıkı bir oy disiplini içinde bulunması gerekmektedir. Bknz: Duverger, 1986, s.59. Çoğunlukçu ve çok partili parlamenter sistemlerde ise farklılıkların temsili daha etkin bir şekilde gerçekleşmekte, siyasi grupların ve baskı gruplarının etkililiği başkanın kararlarını almada daha dikkatli davranmasına neden olmaktadır. Bu tarz demokrasilere İsviçre, Norveç, Danimarka gibi ülkeler örnek verilebilir.

kesin surette gerçekleştirmektedir; fakat bu ilke, başkanlık seçimlerinde kazanan partinin genellikle meclis seçimlerinde de çoğunluğu elde etmesi nedeniyle kâğıt üzerinde tasarlandığı gibi etkinlik kazanamamaktadır.² Öte yandan Temsilciler Meclisinde başkanlık yapan kimsenin (*speaker* tabir edilir); mecliste söz alacak kimseleri belirleme, özel ve seçici komitelere seçilecek kimseleri tayin etme, Meclise sunulan tasarıların Meclis Genel Kurulu'nda ne zaman görüşüleceğine karar verme gibi yetkileri bulunmaktadır (Arı, 2000, s.41). Dolayısıyla *speaker* kendi desteklediği bir tasarının süratle komitelerde görüşülerek genel kurulun gündemine alınmasını sağlayabileceği gibi sunulan bir tasarının düşmesine de yol açabilir. Bu durum meclis içinde dahi hiyerarşik bir düzen olduğunu ve halkı temsil eden vekillerin diğer kademelere oranla sınırlı yetkilerle donatıldığını kanıtlamaktadır. Tezat olarak ABD başkanının yetkileri son derece geniştir. Bunlar arasında yürütmeye ilişkin çok geniş yetkiler haricinde yasamanın kabul ettiği kanunları veto yetkisi; bütçe yasalarını, uluslararası antlaşmaları veya diğer özel siyasi meseleleri gündeme getirecek girişimi başlatmak üzere sahip olunan yasamadan bağımsız olarak verilmiş otorite sayılabilir (Powel, 1990, s.77). Ayrıca yasamanın onayını alarak yönetime gelecek kişileri atayabilmekte ya da azledilmektedir. Böylece yasamanın alanına da müdahil olmaktadır. Yürütmeye ilişkin konularda ise Başkan diğer temsilcilerle işbirliği içinde çalışmak yerine Beyaz Saray'da bir bilirkişiler, uzmanlar ve yöneticiler kadrosu eşliğinde karar vermeyi tercih etmektedir (Duverger,1986, s.106). Batı Avrupa demokrasilerinde kâğıt üzerinde görülen parlamento üstünlüğü ise başbakanın hem hükümetin hem de yasamanın başı olması nedeniyle uygulamaya geçememektedir. İngiltere parlamentosunun yasa önerme yetkisi bile zımni olarak yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Yüzyıllardan beri İngiliz meclisleri kamu harcamaları konusunda yasa teklifinde bulunmamıştır (Duverger, 1986, s.62).

Anayasal sistemin niteliğine göre farklılık gösteren bu yapısal farklılıklar; parti yapıları, seçmenlerin katılımı, seçim sistemleri ve seçim günü işlemleri gibi faktörler devreye girdiğinde çok daha karmaşıklaşmaktadır. Nitekim bu karmaşa, demokrasilerde özyönetim krizini daha da derinleştirmektedir.

Siyasi partiler, devletlerin büyümesi ve seçmen sayısının artması sonucunda demokratik katılım taleplerine bir cevap olmak üzere kurumlaşmış yapılardır. Ancak siyasi partilerin kurumsallaşması çok uzun bir tarihe dayanmaktadır ve bugünkü halini alması 19. asır sonlarını bulmuştur. Avrupa'da meclislerin devlet yönetiminde daha fazla söz sahibi olmalarıyla paralel

şekilde ilerleyen bu süreç, 20. asırda partilerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bugün itibarıyla siyasal partilerin fonksiyonları sosyal, ekonomik ve anayasal ortamlar arasında bağlantı kurmak, siyasal yaşamda kitlelerin temsilini sağlamak ve siyasal başarılarla seçmen davranışı arasındaki etkileşimi kurmaktır (Powel, 1990, s.11). Bunlara milletvekili adaylarının halk karşısında temsilini sağlamak, seçim dönemlerinde halkın seçimlere katılımını gerçekleştirmek, çeşitli çıkar grupları arasında uzlaşmayı sağlamak, bunları temsil etmek, değişik sosyal gruplar arasında tartışma ve müzakere ortamları yaratarak sürdürülebilir demokrasiyi mümkün kılmak gibi fonksiyonlar da eklenebilir (Günther ve Diamond, 2001, s.7-8). Genel hatlarıyla bu tarz görevleri yerine getirmek üzere örgütlenen siyasal partiler farklı ülkelerde farklı dönemlerde farklı şekiller almıştır³. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmeye başlayan, Otto Kirschheimer'in (1966) sınıflamasıyla hepsini-yakala (*catch-all*) partiler ise gölgeli demokrasilerdeki parti programlarına en fazla uyan model olarak görülmektedir. Bu partiler sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğunca geniş bir seçmen kitlesine ulaşmayı hedeflemekte ve pragmatik bir parti politikası izlemektedirler. Hepsini-yakala partilerin bu yapısı seçmen tercihlerinin anlamlılığını sekteye uğratmaktadır. Zira partiler arasında siyasi anlamda hemen hiçbir temel ayrımın olmaması belli bir siyasi partiye oy atmanın ayırt edici yanını ortadan kaldırmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarının seçim kampanyalarının yürütülmesinde çok önemli bir araç olarak kullanılması, hepsini-yakala partilerin herkesi içine alacak bir seçim propagandası yapmasını kolaylaştırmaktadır. Bu yöntemler, kitlelerle siyasal partileri buluşturmakta; ancak bu durum, siyasi katılımın boyutunu seçim dönemlerinde düzenlenen parti mitinglerine, televizyon ekranlarına ve reklam panolarına sıkıştırılmaktadır. Denilebilir ki eski dönemlerdeki kralın taç giyme törenleri sırasında yapılan görkemli kutlamaların yerini, seçim dönemlerindeki bayram havası ve topyekün hareketlilik almıştır (Duverger, 1986, ss.26-28). Halk, uzun bir seçim kampanyası dönemi süresince her türlü reklamcılık ve iletişim faaliyetinin imkânları kullanılarak oy atmaya hazır hale getirilmekte, seçim günü ise partinin ileri gelenlerinin seçtiği kişileri onaylamak üzere sandık başına gitmektedir. "*Çağdaş reklamcılığın bütün hilelerine başvuran propaganda tekniklerinin becerikli bir kullanımı, demokratik bir diyalog olması gereken şeyi, kaynakların tecrübeli bir halkla ilişkiler çobanı tarafından güdülmesine dönüştürmektedir*" (Lipson,1984, s.248). Bunun doğal sonucu, kitlelerin belirli bir siyasal elit tarafından yönetilmesidir. Siyasal sosyolojinin bulguları Batılı demokrasilerin elitler tarafından yönetildiklerini, seçmen kitlesinin bilgisiz ve ilgisiz olduğunu göstermiştir

² Tersine bir durum ABD tarihinde iki kez, 1876'da Tilden-Hayes'in ve 1888'de Harrison- Cleveland'ın seçilmesinde görülmüştür.

³ Örneğin Sigmund Neumann siyasal partileri bireysel temsil partileri, sosyal entegrasyon partileri, topyekün entegrasyon partileri olmak üzere üçe; Herbert Kitschelt seçim partileri ve anayasal temsil partileri olarak ikiye; Maurice Duverger kadro partileri ve kitle partileri olarak ikiye, Angela Panebianco kitlesel bürokratik partiler ve seçimlik- uzmanlık partileri olarak ikiye ayırmaktadır. Son yıllarda Duverger'nin sınıflandırmasına Otto Kirshheimer catch-all adı verdiği yeni bir parti tipi daha eklemiştir. Bkz: Günther ve Diamond, 2001, s.5-6.

(Erdoğan, 1997). Batı ülkelerinde demokrasinin zayıflamasındaki en büyük etken de bu tarz bir seçim sürecinin ürünü olarak, her şeyden önce siyasal düşüncenin zayıflaması ve partilerin artık var olmayan durumlara ilişkin çözümlere bağlılığı sonucunda toplumsal sorunların siyasa dışında tutulmasıdır (Touraine, 2000, s.158).

Parti sistemlerinin bu özellikleri, ABD ve İngiltere başta olmak üzere demokrasinin beşiği olarak gösterilen pek çok Batı Avrupa demokrasisini gölgelendirmektedir. Zira parti sistemlerinin söz konusu yapısı aynı zamanda seçim sistemlerine ve seçmen katılımına da sekte vuracak sonuçlar doğurmaktadır. Sözgelimi, ABD ve İngiltere'deki iki partili yapılar seçmen tercihlerini son derece kısıtlamaktadır. Kemikleşmiş bu yapı, küçük partilerin güçlenerek söz sahibi olmasını önlemektedir. Bu ise seçmenleri oy kullanmamaya itmektedir. Örneğin ABD'de kesin olarak Cumhuriyetçi ve Demokrat olan bölgeler vardır. Bu gibi bölgelerde yerel azınlıklar, oylar sonucu değiştirmeyeceği için oy vermemeye eğilimlidirler (Lipson, 1984, s.247). Aynı şekilde ABD'de oy kullanmak için her vatandaşın kayıt yaptırması zorunluluğu, seçmen katılımını azaltmaktadır. Yaşlı ve işsizler, merkezden uzak köylerde yaşayanlar, parasal ekonominin dışında kalanlar çoğunlukla oy kullanmamaya getirilen çeşitli cezalardan pek etkilenmemekte; hatta bu kişiler seçmen kütüğü memurları tarafından dahi fark edilmemektedirler (Powel, 1990, s.155). Öte yandan seçmenler *oylarının boşa gitmesini* istemedikleri için büyük partilerden birini tercih etmektedirler; bu da doğal olarak küçük partilerin büyümesini önlemektedir (Arı, 2000, s.22). Serbest piyasada fabrika sahiplerinin veya meslek erbaplarının birleşerek piyasa fiyatını belirlemeleri gibi (Yılmaz, 2001, s.183), iki partili sistemler de siyasetin doğasını kartelleştirmektedirler. Sistem kısır döngü halinde kendini beslemektedir.

Gölgeli demokrasilerde belirli partiler arasındaki bu mücadele devlet yapısının merkezileşmesine de sebep olan bir faktördür. Bu aynı zamanda gücün yurttaşların elinden alınarak yönetim merkezlerine verilmesi anlamına gelmektedir. Siyasal katılımın yalnızca oy vermeye indirgenmesi, yurttaşların politik arenadan giderek uzaklaşması ve yönetimin yarışan belli başlı partiler arasında bir el değiştirme etkinliği olmaktan ileriye gitmemesi bu sonucu kronikleştirmektedir. En büyük federal devletlerden biri olan ABD, hukuken olmasa da fiilen üniter bir sisteme oldukça yakındır (Dahl, 1993, s.257). 20. yüzyılın büyük kısmında Federal Yüksek Mahkeme'nin federal hukuku eyalet hukukuna üstün tutması bunun açık bir kanıtıdır (Erdoğan, 1997, s.30). Amerikan eyalet başkanları bütçelerini denkleştirmek, kamu hizmetlerini sağlamak gibi konularda güçsüz kaldıklarını itiraf etmekte ve finansman sağlamak için federal hükümete başvurumaktadırlar (Claude,1974, s.113). Aynı şekilde İngiltere ve ABD'de tek turlu dar bölge sisteminin benimsenmiş olması sayıca azınlıkta kalanları -önemli bir sayıda olsalar da- dışlamakta, bu da onları demokratik süreçlerin dışına iten merkezi bir yapıyı

güçlendirmektedir. Nispi temsil sistemi ise adayların partilerinin oyları oranında mecliste sandalye edinmesine imkân verdiği için, tek turlu dar bölge sistemine göre çok daha demokratik görünmektedir. Her seçim çevresinden sadece tek bir temsilcinin seçildiği, birçok seçim çevresinde 2. veya 3. olacak kadar oy toplayan partilerin yasama organına hiçbir temsilci sokamadığı tek turlu dar bölge sistemi ile bir seçim çevresinden altı temsilcinin seçilebildiği nispi temsil sistemi bu anlamda bir tezat halindedir (Powel, 1990, s.81). Ne var ki meclise çok fazla partinin girmesinin önlenerek, olası bir hükümet krizinin önüne geçmek amacıyla konulan seçim barajları nispi temsil sisteminin de demokratik özelliğini bozmaktadır. Ayrıca nispi temsil sistemi çerçevesinde oluşturulan aday listelerinde kimlerin adının ön sıralarda olacağı genellikle halka değil, parti başkanının iradesine bırakılmaktadır. Dolayısıyla nispi temsilin demokratik niteliği büyük oranda ülke genelinde ve parti içinde demokrasinin kurumsallaşmasına bağlı kalmaktadır.

Siyasal katılma, sistemin barışçı yollardan zaman içinde değişmesine olanak tanırken, aynı zamanda karşı güçleri sistemle bütünleştiren ve bir anlamda sistemi de güçlendiren bir etkinliktir (kışlalı, 1987, s.356). Ancak siyasal katılım seçim modellerinin demokratik idealden uzak yapısı ile birleşip yalnızca belli periyotlarla yönetici elitleri belirlemek üzere düzenlenen seçimlere indirgenildiğinde, demokratik ideal özünden çok şey yitirmiş olmaktadır. Bunun sonucu ise yurttaşların yöneticilere olan güvensizliğinin artmasıdır. Örneğin bugün ABD vatandaşlarının, yönetime duyduğu güven bir jenerasyon öncesine oranla çok daha azdır. 1964'ten 2000'e dek yapılan anketler sonucunda belirli dönemlerdeki artışlar saklı kalmak koşuluyla, yöneticilere olan güvenin azalma seyrinde olduğu gözlenmiştir (Fiorina, Peterson ve Stephan, 2004, s.6). Demokrasiye olan inancın dünya genelinde artmasına tezat bir şekilde temsilcilere olan güvenin azalması, halk bazında temsili demokrasilerin demokratik idealleri hayata geçirmede başarısız olduğunu kanıtlar bir durumdur. Bu aynı zamanda gölgeli demokrasilerin bir meşruiyet krizi ile karşı karşıya kaldığının belirtisidir.

Son aşamada bütün bir süreç boyunca demokrasinin ülke içinde yeşertilmesi için bel bağlanan seçimlerin ne ölçüde açık ve dürüstlkle yapıldığı sorusu gündeme gelmektedir. Diğer bir ifadeyle gölgeli demokrasilerde temsilcilerin meşruiyet vizesini aldıkları seçimlerin ne derece açık ve özgür yapıldığı, o ülkedeki demokrasinin ne kadar başarılı olduğunu tespit etmeye yarayan bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Burada seçimlerin saydam olması sürece bir aday ya da parti lehine herhangi bir fesat ya da hilenin karıştırılmaması; seçim özgürlüğü ise hiçbir seçmenin bir aday ya da partiye oy vermeye ya da vermemeye zorlanmaması olarak düşünülmelidir. Bu nedenle seçim süreci yalnızca oy atma gününü değil, seçim gününden öncesini ve oyların sayılmasına dek geçen süreyi de kapsamaktadır. Örneğin seçim gününden önce ifade ve propaganda özgürlüğünün tanınması ve saydam bir seçim kampanyasının yürütülmesi gerekirken, seçim günü tüm

seçmenlere katılım imkânı tanınmış olmalı, gizli oy usulü benimsenmiş olmalı, oy pusularının kapalı ve güvenli muhafazası sağlanmalıdır; seçim sonrasında ise sonuçlara itiraz etme hakkı tanınmalı ve bu sonuçların meşruiyeti herkes tarafından kabul görmelidir (Elklit ve Svenson, 2001, s.204). Bu meşruiyetin sağlanmasında yazılı ve görsel basının tepkileri çok büyük bir rol oynamaktadır. Zira kitle iletişiminin yaygınlaşması halkın desteğini kazanmak için özellikle yayın kuruluşlarının desteğini almak gerektiği yönünde bir görüşü beraberinde getirmiştir. Nitekim kitle iletişim araçlarının yurttaşlar üzerindeki etkisi bugün itibariyle tartışılmaz boyutlara gelmiştir. Öyle ki haber niteliği taşıyan herhangi bir bilgi yöneticilerin aleyhineyse, rejim krizine neden olabilmektedir (O'neil, 1998, s.8). Dolayısıyla seçim sonrasında kazanan partinin çoğunluğu elde etmesi sonucunda elde ettiği meşruiyet bir anlamda kitle iletişim araçları yoluyla yapılan yayınlar sayesinde halka sunulmaktadır. Bu aşamaya kadar hiçbir sorun yoktur; ancak saydam bir seçim sürecinin yaşanmadığı durumlarda medyanın bu pozitif rolü demokratik ilkelere zarar veren bir etkinliğe dönüşmektedir. Siyasetin çeşitli çıkar gruplarının lehine olacak şekilde kapalı kapılar ardında tesis edilerek, seçimlere hile ve fesadın karıştırılması ancak bu gerçeğin basın kuruluşları aracılığıyla üstünün örtülmesi gölgeli demokrasiler tarihinde örneği görülmemiş olaylar değildir. Başta ABD, İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya olmak üzere çeşitli ülkelerde kurulan Echolon isimli dinleme sistemi her türlü şifreli şifresiz iletişim bilgisini veri tabanlarında depolamaktadır (Demirer ve Haznedaroğlu, 2002, s.78). Bu da böyle geniş bir veri tabanında seçim sürecinin ne derece saydamlıkla yürütülebileceği sorusunu akıllara getirmektedir. ABD Başkanı G. W. Bush'un aday olduğu 2000 yılı başkanlık seçimleri de hafızalarda şaibeli bir süreç olarak kalmıştır. Seçimlerde Florida Eyaleti'ndeki oyların sayımı Federal Yüksek Mahkeme'nin kararıyla engellenmiştir. Böylece seçimler Al Gore aleyhine ve kimi özel şirketlerin yönetimde görmeyi arzuladıkları aday lehine sonuçlanmış, basın organları ise bu gerçeği açık ve ısrarlı bir biçimde söylemeye cesaret edememişlerdir (Canfora, 2002, s.27).

Buraya kadar ifade edilenler gölgeli demokrasilerde fonksiyonel bunalıma neden olan faktörlerin çerçevesini genel hatlarıyla çizmeye yöneliktir. Bu faktörlerin en önemlisi, ifade edildiği üzere temsil sisteminin kabulü ve yaygınlaşmasıdır. Temsille beraber gündeme gelen parti modelleri, seçim sistemleri, seçim süreci ve seçimlere indirgenmiş siyasi katılım esas anlamda demokratik ideallerin özünden uzaklaşılmasıyla ortaya çıkmış olan yapılarıdır.

Tüm bu bileşenlerden çıkarılacak sonuçsa, liberal demokrasinin kavramsal olarak üzerine bastığı liberal özgürlük, eşitlik ve mülkiyet nosyonları ile bunların uygulanışından türeyen fonksiyonel boyutların hem siyasal hem toplumsal anlamda krizlere gebe oluşudur. Bu krizlerin en tehlikelisi ekolojik krize, tüm dünyayı maddi ve kültürel varlıklarıyla büyük bir varoluş tehdidi

ile kuşatmaktadır. İzleyen bölüm, bu tehdidin ortadan kalkması için normatif düzlemde gerçekleşmesi gereken anlayış değişikliğine vurgu yapan Bookchin'in görüşlerini takip ederek, gölgeli demokrasi çağının ekolojik-küresel yansımalarını açıklamaktadır.

Toplumsal Ekoloji Perspektifinde Demokrasi Arayışları

Dünya, ekolojik dengede meydana geleceği tahmin edilen dramatik değişikliklerle karşı karşıyadır. Çeşitli BM ve İklim Değişikliği Raporlarına göre hava sıcaklıklarının 2040 yılına kadar en iyi senaryoyla 2,5 derece artmış olacağı (www.euronews, 18.05.2020), uzun süreli ve yoğun sıcak hava dalgalarıyla daha sık karşılaşılacağı, buzulların erimesi sonucunda 2100 yılı yazında artık Antarktika adında bir bölgenin olmayabileceği, deniz seviyesinde meydana gelecek değişim neticesinde Hollanda'dan Bangladeş'e pek çok ülkenin sular altında kalacağı tahmin edilmektedir (www.t24.com, 18.05.2020). IPCC (Hükümetlerarası İklim Değişimi Paneli) tarafından 2030 yılı için yapılan senaryolara göre de olası iklimsel tehlikeler arasında sıcak hava dalgaları, orman yangınları, tarımsal haşereler, kuraklık, şiddetli yağışlar (ani sel ve şehir sellerinde artış), tropikal fırtınalar, sıtma ve malarya gibi hastalıkları taşıyan böceklerin normalde buldukları bölgeden çıkarak yayılması yer almaktadır (Kadioğlu, www.imo.org, 18.05.2020). Sıcaklıklarda meydana geleceği tahmin edilen artış sonucu yağmur ormanları yok olacak; İtalya, İspanya, Türkiye ve Yunanistan çölleşecek, hayvan türlerinin yarısı ortadan kalkacaktır. BM Raporu'na göre halen dünya genelinde 821 milyon insan açlıkla boğuşmakta (www.bbc.com), yaklaşık 39 milyon insan ise AIDS ile mücadele etmektedir (www.dw.com, 18.05.2020). Başta Ortadoğu olmak üzere, Afrika, Kuzey Kafkasya ve Güneydoğu Asya'da etnik, dini ve kültürel çatışmalar hızla tırmanmaktadır. İklimde meydana gelecek olan değişimlerin dünyanın çeşitli bölgelerindeki bu toplumsal sorunları daha da artıracaklarını tahmin etmek zor değildir.

Gerçekleşmesi bugün itibariyle çok uzak görünmeyen bu senaryolar, doğa ile birlikte insan soyunu doğrudan tehdit etmektedir. 60'lı yıllardan itibaren başta Avrupa ülkelerinin önemli gündem maddelerinden biri haline gelen ekolojik kriz, yeni bin yılla birlikte öncelikli olarak çözülmeyi bekleyen evrensel bir problem olmuştur. İnsanoğlunun bu problemin oluşumunda oynadığı başrol, ekolojik bunalımın nasıl aşılacağı yönündeki çözüm arayışlarını, yine insan eline vermektedir. Zira insanoğlu, yıktığı gibi yapma potansiyeline de sahiptir. Bu çerçevede insanın yapma potansiyeline vurgu yapan iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür:

Bunlardan ilki, *sürdürülebilir kalkınma* esasına dayanan ve çevrenin asgari düzeyde kirletilmesinin, ilerlemeyi korurken çevreye en az düzeyde zarar vermenin yöntem ve araçlarını araştıran çevre korumacılıktır. İnsan yaşam ve refahının merkez alındığı bu yaklaşımda, amaç doğanın dengesini minimum düzeyde değiştirmek ve

doğal kaynakları en yüksek marjinal fayda ile insanoğlunun hizmetine sokmaktır. Özetle çevre korumacılık, başta çevre mühendisliğinin yetkinliğine verilmiş ve sivil örgütlenmelerin desteği ile yürütülen insan merkezli bir programı ifade etmektedir.

Sözü edilen yaklaşımlardan ikincisi ise ekoloji hareketi olarak adlandırılan, 1960'larda Batı Avrupa'da ortaya çıkan "yeni toplumsal hareketler" kapsamında değerlendirilen bir siyasal paradigmanın adıdır. Zira ekoloji hareketi, ekolojik krizin kökenlerini insanoğlunun doğaya verdiği zararların ötesinde, doğayı şeyleştiren ve onu bir kaynaklar yığını olarak gören *Kartezyen bakış* açısına karşıdır. Başka bir ifadeyle ekoloji hareketi, modernitenin topyekün yeniden okunması ve ekolojik bunalımın aşılması için yeni bir düşünce biçimi, siyaset anlayışı ve eylem planını öneren fikirler bütünüdür. Bu özelliğiyle ekoloji hareketi, çevre korumacılığın ana gündemini oluşturan "kirliliğin önlenmesi, yabani hayatın korunması, kaynakların optimum dağılımının gerçekleştirilmesi" gibi konulara öncelik vermek yerine, bunları doğaya yaklaşımımızın ve düşünce tarzlarımızın bir sonucu olarak görmekte ve bu yaklaşımı değiştirerek çözüme ulaşmayı hedeflemektedir (Önder, 2003). Ekoloji hareketi, içerdiği yoğun felsefi, siyasi ve kültürel çağrışımlarla kendi içinde birçok farklı bakış açısını da bünyesinde barındırmaktadır. Bu bölümün konusunu oluşturan *toplumsal ekoloji kuramı* da bu yaklaşımlardan sadece biridir.

Toplumsal ekoloji, bir Rus göçmeni olan Amerikalı düşünür Murray Bookchin'in sunduğu siyasal projenin adıdır.

Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Çöküşü ve Yükselişi* (1994)⁴ isimli eseri başta olmak üzere eserlerinde (1996, 1999) farklı boyutlarıyla ele aldığı kuramına çevrecilikle, ekoloji hareketi arasında ayırım yaparak başlamaktadır. Ardından "derin ekolojinin" insanın doğa ile ilişkisini gizemli bir hale dönüştüren ve bunu kaba bir panteizme hapseden görüşlerini eleştirmekte; Malthusçuluğun, ekolojik bunalımı yalnızca nüfus artışına dayandıran niceliksel yaklaşımını üstünkörü olarak nitelendirerek, ekolojik krizin kökenlerinin insanla doğa arasında değil, toplumsal olanda yattığını dile getirmektedir. Diğer bir ifadeyle Bookchin, ekolojik bunalımın insanla doğayı birbirinden ayıran, doğayı nesnel yığını olarak gören ve onu insan ihtiyaçlarının emrine veren indirgemeci, düalist bakış açısını eleştirmektedir. Bu kapsamda sorunu insanın insanla olan ilişkilerinden, insanın doğayla ilişkilerine dek genişletilecek bir kapsamda ele alarak, dünyaya ilişkin bakış açımızda topyekün bir değişikliği önermektedir.

Bu sorunsaldan yola çıkan toplumsal ekoloji kuramı, söz konusu probleme ilişkin üç analiz düzeyi içermektedir:

Birinci düzeyde, biyolojik evrimle toplumsal evrim arasında bir paralellik kurularak, "birinci doğa" adı verilen zorunluluk alanından (doğa), insan eliyle yaratılan "ikinci doğa" (toplumsal alan) kavramına ulaşılmaktadır. Buna göre ikinci doğa, birinci doğanın içinden evrimsel olarak türemiştir. Dolayısıyla toplumsal alanı, doğal olandan ayırmak mümkün değildir. İkinci düzeyde, kuram, toplumsal alanla doğal alanı birbirinden ayıran yerleşik düşünce sistemini irdelemekte ve bunun tarihi kökenlerini analiz etmektedir. İnsanın insana olan tahakkümünün, insanın doğaya olan tahakkümüne yol açtığı önermesinden yola çıkan Bookchin, bu çerçevede hiyerarşi ve tahakkümün ortaya çıkışını antropolojik kanıtlara da dayandırarak analiz etmekte, nihai aşamada Frankfurt Okulu'nun çalışmalarından da beslenerek moderniteye ilişkin köklü bir eleştiri sunmaktadır. Son aşamada toplumsal ekoloji, ekolojik bunalımın aşılması için özgür, ademimerkeziyetçi, hiyerarşik olmayan, siyasette yurttaş katılımına dayanan ve bireye toplumsalın bir parçası olarak öncelikli değer veren bir toplum tasavvuruna yönelmektedir. Bu açıdan kuram, o aşamaya dek eleştirerek yıkıma uğrattığı düşünce tarzının ve toplumsal kurumların yerine ideal alternatiflerini sunarak, olumlu anlamıyla bir ütopya sunmaktadır. Zira Bookchin'e göre ütopya hayalperestlik değil, mevcut düşünce sistemlerini ve kurumlarını eleştiren yapısıyla gerçeklikten doğan ve geleceğe yönelik idealleştirmelerde bulunan toplum tasavvurlarının ifadesidir.

Bu anlayış çerçevesinde Bookchin, *diyalektik doğalcılık* adını verdiği felsefi yaklaşımdan türeyen siyasal ve toplumsal düzeni, olanaklı toplum modellerinden biri olarak görmek yerine, onu, bir zorunluluk hali olarak nitelendirmektedir. Başka bir ifadeyle, Marx'ın "*sosyalizm ya da barbarlık*" seçeneğini ortaya koyduğu yerde Bookchin, "*eko-anarşizm ya da yok olma*" gibi daha katı bir alternatifle yüz yüze olduğumuzu söylemektedir. Bookchin, kendi deyimiyle *ekotopyasını* da tarihin "doğal yasalarının bir tezahürü" değil, iradesi ile hareket eden ve seçen bir varlık olarak insan nosyonu üzerine kurmaktadır.

Bu perspektiften bakıldığında, toplumsal ekolojide etik sorunu gündeme gelmektedir. Nitekim Bookchin'in "dengeli topluluk, yüz yüze demokrasi, insani bir teknoloji ve merkezi olmayan toplum" esaslarına dayanan *ekotopyası*, ancak insani eylemin, ekolojik etik çerçevesinde kendini sınırladığı bir özbilinç durumunda gerçekleşebilecektir. İnsana yön gösterecek olan bu etik, zaten doğanın düzeni içinde gizlidir. Zira Bookchin'e göre doğa; kör, dilsiz, cimri olmak şöyle dursun yaratıcı, yönlendirici, cömert, doğurgan ve işbirlikçidir. İnsan da doğanın bir parçası olarak rekabetçi, saldırgan ve bencilce davranışlardan kendini sıyırma potansiyeline her zaman sahiptir. Zaten daha önce de belirtildiği gibi bu durum, ekolojik bunalım nedeniyle ahlaki bir seçenek olmaktan çıkmış, bir zorunluluk haline gelmiştir.

⁴ Burada, toplumsal ekoloji ile ilgili verilen bilgilerin hemen tamamı adı geçen eserden derlendiğinden sayfa numaralarına ayrı ayrı atıfta bulunulmayacaktır.

Bookchin'in ifadesiyle, hayatta kalmak için yaşamaya başlamamız gerekmektedir.

Toplumsal ekoloji kuramı, “yaşamaya başlamamız” için benimsenecek siyasal ve toplumsal dünya tasavvurunun örneklerini tarihin içinden örneklerle pekiştirmektedir. Özellikle modern toplumun *ilkel* olarak nitelediği yazı öncesi *organik toplum* ve Eski Yunan geleneği Bookchin'in beslendiği iki önemli kaynaktır. *Organik toplum* modeli, hiyerarşi ve tahakkümün olmadığı, bireysel farklılıkları kabul eden, karşılıklı bağımlılık ve yardımlaşma temeline dayanan ve asgari yararlanma ilkesine (topluma katkısına bakılmaksızın herkesin temel maddi ve toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması) göre dağıtım ve bölüşümün yapıldığı yapıyla “çeşitlilik içinde birliğin ve doğayla barışın” sağlanması için bir başlangıç noktası olarak gösterilirken, özellikle Atina polisi, “doğrudan demokrasi, yurttaşlık kavramı, küçük ölçekli yerleşim, özyönetim, ademimerkeziyetçilik” gibi siyasal ve toplumsal yapılanmalarıyla Bookchin'in ekotopyasına temel oluşturmaktadır. Son olarak toplumsal ekoloji kuramı, tasavvur ettiği devrimci, ekolojik toplum projesinin gerçekleştirilmesinden önce uzun bir aydınlanma döneminin gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Ashında bu (yeni) Aydınlanma dönemi, bizim burada ifade ettiğimiz gölgeli demokrasinin, *ideal demokrasiye* dönüşmesinde de araçsaldır. Zira *ideal demokratik düşünce biçimi* de birlikte çeşitliliğin karşılıklı bağımlılık bilincine dayanmaktadır. Gölgeli olarak nitelenen demokrasi modelinin bu sıfatla birlikte anılmasının temel nedenlerinden biri de zaten onun bahsi geçen anlamsal genişlemeden yoksun olması, toplumsal tartışmanın boyutlarını sınırlı tutmasıdır. Zaten toplumsal ekoloji perspektifinden bakıldığında modern demokrasileri gölgeli yapan aşınma da birbirinin ayrılmaz parçaları olarak doğa ve insan arasındaki organik bağların, kartezyen düalistik bir indirgemecilikle koparılmış olması noktasında yatar.

Bu aşamada temel birkaç soru sıralamak mümkündür: İnsan ile doğa arasındaki organik bağlardan kasıt nedir? Böyle bir bağ varsa, iddia edildiği gibi bu bağların koparılmış olduğu savı nereden kaynaklanmaktadır? Son aşamada söz konusu bağın demokrasi ile ilintisi nedir?

Bu soruların yanıtı olarak insan ile doğa arasında bir zamanlar var olan organik bütünlüğün betimlemeci bir açıklamasını yapmak için Bookchin'in düşünce çizgisini izleyerek yazı öncesi toplumların dünyayı algılayış biçimlerine gönderme yapmak, ikinci aşamada ise hiyerarşi kavramının ortaya çıkışını ve yükselişini irdelemek gerekmektedir.

Yazı öncesi toplumlarda hayat “verici ve cömert doğa” imgesi üzerine kurulmuştur. Birçok antropolojik çalışma bu toplumların dünyayı algılama biçimlerinin doğanın “kutsallığı” düşüncesi üzerine temellendiğini kanıtlamaktadır. Bu nedenle bu toplumlarda doğaya

hükmetmek ve onu denetim altına almak amacına yönelik tahakkümcü bakış açısı yok denecek kadar azdır. Teknik kullanılıyor olsa da bunun nedeni doğaya hâkim olmak değil, kozmik düzenin işleyişine katkıda bulunmaktır. İnsan ile doğa arasındaki ilişki karşılıklı bağımlılık bilincine dayanan, bütüncül bir dünya görüşünün hâkimiyeti altındadır. İnsanın da doğanın bir parçası olarak görülmesi ve ne insanla doğa, ne de insan ile insan arasında herhangi bir hâkimiyet ilişkisinin inşa edilmemiş olmaması, toplumsal yapı içinde *çeşitlilik içinde birliğin* esas alındığı bağlar bütününe kaynaklık etmektedir. Bu tam olarak iki temel iletişim biçiminin - insan ile doğa, insan ile insan- birbirinden ayrıştırılmadan hayat bulduğu bir dönemdir. Bookchin'in antropolog Dorothy Lee'den aktardığı ifadelerle;

...bu toplumlarda “bir anne bir bebeği gölgeye götürmez, onunla birlikte gider; bir şef halkını yönetmez, onlarla birlikte durur; bir kişi kız kardeşim veya kocam var demez, daha doğrusu diyemezler. Bizim sahip olma olarak ifade ettiğimiz her şeyi onların genellikle ifade etme biçimleri birlikte yaşamak ve bu terimi saygı duydukları her şey için kullanmaktır. Örneğin bir adamın yayı ve okuyla birlikte yaşadığı söylenebilmektedir.

Burayla bağıntılı olarak *Oikos* kelimesinden gelen ekoloji kavramı da Yunanca'da “ev, hane” anlamına gelmekte ve doğanın dinamik dengesiyle, canlı cansız şeylerin karşılıklı bağımlılığıyla ilgilenmektedir. Kavramın bu etimolojik kökeni, insan ile doğa arasındaki organik bütünlüğün dildeki ifadesini ortaya sermesi bakımından manidardır.

Bookchin'in düşünce seti izlenmeye devam edilirse, organik toplumlara ait dünya görüşünün çözülerek, yerini doğaya tahakküm mirasına devretmesinin nedeninin düşünsel bir evrime bağlandığı görülür. Diğer bir ifadeyle tarih, organik toplumlara ait bütüncül dünya görüşünden yana olmamıştır. “İnsanın insan üzerindeki tahakkümünün, insanın doğa üzerindeki tahakkümüne yol açtığını” ifade eden Bookchin'e göre erkeğin kadın üzerinde, yaşlılar ve din adamlarının gençler, savaşçı erkeklerin toplumun geneli üzerinde kurduğu hâkimiyetin zamanla giderek hiyerarşik bir düzen içinde kurumlaşması organik toplumsal yapıyı meydana getiren zemini yok etmiştir. Sahip olduğu bütüncül (*holistik*) bakış açısını hiyerarşinin ortaya çıkışı ile yitiren öznenin, bu aşamada doğa üzerinde tahakküm kurarak onu da hiyerarşik piramidin basamaklarından birine yerleştirmesi zor olmamıştır. Bu tam anlamıyla iki iletişim biçiminin -insanın insanla, insanın doğayla- altının oyulduğu kritik bir dönüm noktasıdır. Bu aşamadan sonra insanlık giderek artan düzeylerde doğanın bir nesnelere yığını olarak görüldüğü, toplumsal ilişkilerin hiyerarşik ve tahakkümcü sözcüklerle ifade edildiği, dünyanın bir özne-nesne dikotomisine indirgenildiği uzun bir düşünsel evrim geçirmiştir. Bu düşünsel evrimle sıkı sıkıya ilintili bir kavram olarak çağdaş demokrasi, ne insanla insan -bunun doğal bir sonucu olarak- ne de insanla doğa arasındaki iletişime yer verdiği, dahası kavramın içeriğini tamamen boşalttığı

için ideal bir demokrasi anlayışıyla ikame edilmek durumundadır.

Bu ideal çerçevesinde, özgürlüğün istediğini satın alma ve sınırsız tüketim olarak görülmediği, eşitliğin siyasal olduğu kadar toplumsal olarak da gerçekleşmesi yolunda adımlar atıldığı, bireysel mülkiyetin azamileştirilmesi hedefinin yerine doğa ve toplumla iç içe sosyal bir dayanışma amacının öncelikli olduğu, liberal demokrasinin temsil sorunu ve yurttaşlık nosyonlarında yaşanan fonksiyonel krizin aşılması için özyönetim olanaklarına, “insan yüzlü teknolojiye,” ve yurttaşlık hakları nezdinde farklılıkların tanınması yoluyla kamusal alanda tartışma ve ifade olanaklarının artırılmasına ihtiyaç vardır. Bu anlamıyla Bookchin’in yaptığı tespitler, güncelliğini hala korumakta ve ekolojik-küresel felaket senaryolarının galebe çalınmasında bir yol haritası olarak durmaktadır.

Sonuç

Covid-19 nedeniyle 2020 yılında dünyanın karşı karşıya kaldığı pandemi krizi uluslararası siyaseti yüzleşmesi gereken bir takım sorunlarla baş başa bırakmıştır. Bu sorunların başında hem devletler, hem bireyler düzeyinde gerekli dayanışma ve işbirliğinin arzulan ölçülerde gerçekleşmemesi yer almaktadır. Çıkar maksimizasyonuna ve bireyselliğe dayanan dünya anlayışımız, bunun tam tersi bir anlayışın benimsenmesinin gerektiği bir dönemde alınabilir önlemlerin yeterince devreye sokulmasının önüne geçmiştir –örneğin tıbbi malzeme taşıyan kargo uçaklarına transit havayollarında el konulması ya da İtalya ve İspanya’ya AB’den yeterince yardım gelmemesi-. Ne var ki, bu durumu sadece bir sonuç olarak ele almak gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, uluslararası ve ulusal dayanışmanın iyi niyet temennileri haricinde fazla gerçekleşmemesi, sadece pandemi sürecinin ciddiyetinin ve aciliyetinin yüklediği sorumluluklara bağlanamaz. Burada kökleri çok daha derinlerde yatan, olası başka salgınlara ya da “felaketlere” karşı mücadele etmenin önünde duran çok daha kökten bir bakış açısının izleri vardır. Bu bakış açısı ise bugün kabul edilen haliyle liberal demokrasinin felsefi ve teknik argümanlarında yatmaktadır. Dolayısıyla bugün toplumlarımızın önüne salgın şeklinde çıkan krizin, gelecekte ekolojik başka felaketler şekilde -kuraklık, hayvan türlerinin yok olması, şehirlerin sular altında kalması gibi- karşımıza çıkacağı gerçeği açıkken, meseleyi tıbbi bir prosedür olarak değerlendirmek yerine liberal demokrasi anlayışımızı gözden geçirmek ve sorunun her şeyden önce politik olduğunu düşünmek gerekir.

Nitekim bu çalışmada adlandırıldığı haliyle “gölgeli demokrasi,” her şeyden önce bireyci, çıkarıcı bir özne anlayışının yanında rekabete ve çatışmaya dayalı bir yaşam biçimini öngörmektedir. Bu anlamıyla demokrasinin ortaya çıkış mottoları özgürlük, tüketimde serbestlik ve aşırılık; eşitlik kanun önünde benzer muamele olarak anlaşılmakta, bunların ise –aşırı tüketimin ve sosyal adaletsizlikleri yok saymanın- doğaya ve insanlara verdiği zararın üzerinden atlanmaktadır.

Demokrasi fikrini kavramsal bir bunalıma sokan bu anlayışın teknik varyasyonları ise karşılığını uygulama alanında bulmaktadır. Zira çağdaş demokrasilerde temsil sisteminin vadettiği temsil olanaklarını gerçekleştirilmeye muktedir olup olmadığı sorusu bir yana, bu temsil sisteminin hükümet sistemi ne olursa olsun insanların politik arenada seslerini duyurmasını sağlamakta yetersiz kaldığı çok farklı çalışmalarda tespit edilmiştir. Ulusal meclislerin gitgide gücünü yitirmesi, yasa yapım süreçlerinde yaşanan aksaklıklar, seçim sandıkları hariç seçmenin kendini ifade edeceği platformların az oluşu, seçim sistemlerinin ve dönemlerinin adil ve eşit temsil imkânının önüne geçen yapısı tespit edilen noktalardan bazılarıdır. Dolayısıyla siyasal arena içinde yalnızlaşan, diğer bir ifadeyle demokratik katılım haklarından mahrum kalan birey gitgide atomize olurken, liberal demokrasinin rekabetçi piyasa anlayışının kıskacında aslında hem kendine, hem topluma hem de doğaya kayıtsız bir insan haline gelmektedir.

Söz konusu sorunların aşılması için her şeyden önce liberal demokrasinin kabul ettiği değerleri gözden geçirmek ve bunu dayanışmaya, işbirliğine ve katılıma dayanan bir demokrasi anlayışıyla ikame etmek gerekmektedir. Ne var ki bunun başarılması için biraz daha derinlere giderek liberal demokrasinin de içinden çıktığı modern paradigmanın tahakküm ve hiyerarşinin kök salmasına sebep olan kartezyen düalist açısını sorgulamak, böylece insan-insan, insan-doğa arasındaki ilişkileri yeniden düşünmek gerektirir.

Böylesi bir sorgulama işlemini tüm politik ve olumlu anlamda ütopyacı görünüşleriyle yapan önemli düşünürlerden biri Bookchin’dir. Zira Bookchin’e göre içinde bulunduğumuz doğa krize ek olarak diğer toplumsal krizlerin temelinde doğa ile insanı bütünüyle ayıran, ikincisinin birincisine hâkim olması gerekliliğini öngördüğü yerde sürekli rekabeti ve ilerlemeyi teşvik eden, insan aklını dünyanın merkezine koyan modern paradigma bulunur. İnsanla doğanın rekabet halinde değil, uyum ve işbirliği içinde olduğu eski bütüncül bakış açılarının yerini önce insanın insan, sonra da insanın doğa üzerinde hâkim kılınması süreçlerinin almasıyla kişiler hem kendilerine, hem diğerlerine hem de doğaya yabancılaşmışlardır. İşte bu sorunların ortadan kalkması için Bookchin’e göre doğaya bakışımızda gerçekleşecek bir paradigma dönüşümüyle insan yüzlü teknolojileri (küçük ölçekli), ademimerkeziyetçiliği, doğrudan demokrasiyi, yüz yüze iletişimi ve hiyerarşilerin zayıflatılmasını öngören bir demokrasi anlayışını benimsememiz gerekmektedir. Bu ise bir tercihten ziyade bir zorunluluktur. Çünkü dünya insanın rekabetçi, tüketimci ve ben-merkezci perspektifinin kıskacında büyük bir ekolojik felaketle karşı karşıyadır.

Kaynakça

- Abensour, M. (2002). *Devlete karşı demokrasi*. (Z. Gambetti ve N. Başer, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Arı, T. (2000). *Amerika'da siyasal yapı, lobiler ve dış politika*. İstanbul: MKM Marmara Kitap Merkezi.
- Bakunin, M. *Devlet ve anarşi* (1998). (M. Uyrukulak, Çev.) İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Barry, N. P. (1998). *Birey, cemaat, piyasa*. (A. M. Aktaş, Çev.) Ankara:Liberte Yayınları.
- Benhabib, S. (1999). Müzakereci bir demokratik meşruiyet modeline doğru. (Ed. S. Benhabib), *Demokrasi ve farklılık* içinde (ss.176-202). (Z. Gürata ve C. GÜRSEL, Çev.) İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Bookchin, M. (1994). *Özgürlüğün ekolojisi: hiyerarşinin ortaya çıkışı ve çözülüşü*. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik bir topluma doğru*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz kentleşme*. (B. Özyalçın, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Canfora, L. (2002). *Demokratik retorik eleştirisi*. Ankara: Dost Yayınları.
- Claude, J.(1974). *Demokrasilerin intiharı*. (M. Kayabol, Çev.) İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Crouch, C. (2004). *Post democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Dahl, R. (1993). *Demokrasi ve eleştirileri*. (L. Köker, Çev.) Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Dahl, R. (2001). *Demokrasi üzerine*. (B. Kadioğlu, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları. 2001.
- Demirer, T. ve B. Haznedaroğlu (2002). *Modern zamanlar uygarlığı*. Ö. Orhangazi ve C. Sarı (Der.). *21. yüzyıla gelenler; söylemler gerçek* içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Diamond, L. (1993). Three paradoxes of democracy. L.diamond and M. Plattner. in *The global resurgence of democracy*, (pp. 95-107).London: John Hopkins University Press.
- Duverger, M. (1986). *Seçimle gelen krallar*. (N. Erkut, Çev.) İstanbul: Kelebek Yayınları.
- Elklit J. ve P. Svensson (2001). What makes elections free and fair?. L. Diamond and M. Platner (Eds.). in *The global divergence of democracies*, (pp.200-214). London: Sage Publications.
- Erdoğan, M. (1997). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Fiorina M., P. Peterson ve D. Stephan (2004). *America's new democracy*. New York: Penguin Academics.
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin sonu ve son insan*. (Z. Dicleli,Çev.). İstanbul:Gün Yayıncılık
- Gould, C. (1999). Çeşitlilik ve demokrasi, farklılıkların temsili. S. Benhabib (Der.). *Demokrasi ve farklılık* içinde (ss.244-267). (Z. Gürata ve C. GÜRSEL, Çev.) İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Groy, J. (2004). *Post-liberalizm (siyasal düşünce incelemeleri)*. (M. Günay, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Günther, R. and L. Diamond (2001). Types and functions of parties. L. Diamond and R. Günther (Eds). in *Political parties and democracy*, (pp. 3-39). London: John Hopkins University Press.
- Habermas, J. (1999). Demokrasinin üç normatif modeli. S. Benhabib (Der.). *Demokrasi ve farklılık* içinde, (ss.37-50). (Z. Gürata ve C. GÜRSEL, Çev.) İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Horkheimer, M. (1998). *Akıl tutulması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kadioğlu, M. (??). İklim değişiklikleri ve etkileri: meteorolojik afetler. <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphan/e/pdf/3889.pdf>, Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Kışlalı, A.T. (1987). *Siyasal çatışma ve uzlaşma*. Ankara: SBF Yayınları.
- Kirchheimer, Otto (1966).The transformation of the western European party systems. J. La Palombara and M. Weiner (eds). in *Political parties and political development*, (pp. 177-200). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lindbom, T. (1998). *Demokrasi miti*. (Ö. Baldık, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Lijphart, A. (1990). *Çağdaş demokrasiler*. (E. Özbudun ve E. Onulduran, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Lipson, L. (1984). *Demokratik uygarlık*. (H. Güllalp, Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Machperson, C. B. (1984). *Demokrasinin gerçek dünyası*. (L. Köker, Çev.). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Mouffe, C. (2000). *Demokratik paradoks*. (C. Aşkın). Ankara: Epos Yayınları.
- O'NEIL, Patrick (1998). *Democratization and mass communication: what is link? communicating democracy (the Media and political transitions)*. Colorado: Lynne Rienner Pub.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Ankara: Odak Yayınları.
- Powel, B. (1990). *Çağdaş demokrasiler (katılma, istikrar ve şiddet)*. (M. Turhan, Çev.). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

- Rousseau, J. J. (2005). *Toplumsal Mukavele* (C. Karakaya, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları
- Safty, A. (2003). *Democracy and Governance (the global advance of democracy)*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Sartori, G. (1971). *Demokrasi kuramı*. (D. Baykal, Çev.) Ankara: Siyasi İlimler TD Yayını.
- Schmitt, C. (1985). *The crisis of parliamentary democracy*. (E. Kennedy, Tr.). Cambridge: MIT Press.
- Touraine, A. (2000). *Demokrasi nedir?*. (O. Kunal, Çev.) İstanbul:YKY.
- Tunçay, M. (1986). *Batı'da siyasi düşünceler tarihi 3*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Wolin, S. (1999). Elle Tutulmaz Demokrasi. *Demokrasi ve farklılık içinde* (Z. Gürata ve C. GÜRSEL, Çev.) İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Yılmaz, A. (2000). *Modern demokrasi (gelişimi ve sorunları)*, (ss.51-71). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yılmaz, A. (2001). *Çağdaş siyasal sistemler-akımlar*. Ankara: Vadi Yayınları.

Haber Kaynakları

- BM Aids Raporu, <https://www.dw.com/tr/bm-raporu-aidse-ba%C4%9Fl%C4%B1-%C3%B6m%C3%BCmlerin-say%C4%B1s%C4%B1-d%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC/a-49616020>, Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- BM Açlık Raporu, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48999616>, Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Ekoloji Birliği, <https://ekolojibirliigi.org/kategori/bilim/>, Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- <https://t24.com.tr/haber/iklim-degisikligi-bm-istanbul-dahil-cok-sayida-metropol-2100-yilinda-yuksekk-risk-altinda-olabilir,840937>, Erişim Tarihi: 18.05.2020.